

Marek Pacholik
Z dziejów „małych ojczyzn”

Szkice z przeszłości Brzeszcz, Jawiszowic, Przecieszyna, Skidzinia, Wilczkowic i Zasola. Wybrane artykuły z „Odgłosów Brzeszcz” 1992–2002, red. W. Janusz, J. Lachendro, J. Stolarczyk, Brzeszcze 2004, 93 s.

Szkice z przeszłości Brzeszcz, Jawiszowic, Przecieszyna, Skidzinia, Wilczkowic i Zasola są zbiorem wybranych artykułów prasowych, publikowanych w latach 1992–2002, na łamach lokalnego miesięcznika „Odgłosy Brzeszcz”. Publikacja ta ukazała się dzięki współpracy Stowarzyszenia na rzecz Gminy Brzeszcze „Brzost”, Ośrodka Kultury w Brzeszczach oraz redakcji „Odgłosów Brzeszcz”, przy finansowym wsparciu Urzędu Gminy w Brzeszczach. Prezentowane szkice nie tworzą zwartej monografii, przybliżają jedynie wybrane karty historii każdej miejscowości gminy Brzeszcze. Być może ta pionierska praca będzie wstępem do opracowania w przyszłości naukowej monografii gminy.

Szkice zostały wydane przede wszystkim z myślą o młodzieży gimnazjalnej i nauczycielach jako materiał pomocniczy w nauczaniu przedmiotów humanistycznych oraz w realizacji ścieżki edukacyjnej – dziedzictwo kulturowe w regionie. Publikacją nie będą również zawiedzione osoby interesujące się historią „małej ojczyzny” i poszukujące własnej tożsamości kulturowej. Artykuły zostały opracowane w taki sposób, by tworzyły spójną i logiczną całość. Pogrupowane zostały terytorialnie i ułożone chronologicznie, aby jak najlepiej przedstawić obraz dziejów Brzeszcz, Jawiszowic, Przecieszyna, Skidzinia, Wilczkowic i Zasola – miejscowości gminy Brzeszcze.

Na całą pracę składa się 36 artykułów. Najwięcej z nich dotyczy Brzeszcz – 14 i Jawiszowic – 10, reszta, kolejnych miejscowości: Przecieszyna – 1, Skidzinia – 2, Wilczkowic – 2, Zasola – 4. Oprócz artykułów poświęconych pojedynczym miejscowościom gminy Brzeszcze, znalazły się również trzy szkice dotyczące wszystkich opisywanych miejscowości. Na końcu pracy został umieszczony aneks złożony ze słowniczka trudniejszych wyrazów występujących w pracy oraz materiałów prezentujących systemy pieniężne w dawnej Polsce. Całość została uzupełniona zdjęciami charakterystycznych obiektów gminy Brzeszcze, omawianych w szkicach, oraz reprodukcjami dwóch listów z 1822 r. przez ówczesnych właścicieli Brzeszcz, Wiktorię Mieroszewską i jej męża Jana.

Szkice otwiera artykuł Wojciecha Janusza *Nazwy mówią*, w którym omawia on pochodzenie nazw miejscowości w gminie Brzeszcze w oparciu o solidną kwerendę źródłową. Ten sam autor, w następnym artykule, opierając się na *Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* (t. 23) z II połowy XIX w., zamieszcza encyklopedyczne wiadomości o miejscowościach gminy. Trzeci artykuł napisany został przez Przemysława Szkaradnika i prezentuje *Najstarszych mieszkańców gminy z XV–XVIII w.* Autor z wielką starannością podaje nazwiska mieszkańców Brzeszcz i Jawiszowic poświadczonych przez źródła historyczne. Rozszerzeniem tego wątku jest artykuł *O najstarszych nazwiskach jawiszowickich* w dalszej części *Szkiców* napisany przez Wojciecha Janusza, w którym autor podaje udokumentowane źródłowo nazwiska

(przezwise) mieszkańców Jawiszowic z I połowy XVI w., a także z lat 1642–1753 zapisanych w księgach parafialnych sąsiednich Wilanowic.

W kolejnej części pracy umieszczone zostały artykuły poświęcone poszczególnym miejscowościom gminy Brzeszcze. Pierwszy cykl artykułów poświęcony został Brzeszczom. Przemysław Szkaradnik w szkicu *Mało znane początki Brzeszcz* zajął się przedstawieniem dziejów tej miejscowości w średniowieczu. Z jego badań źródłowych wynika, iż pierwsza pewna wzmianka o Brzeszczach, pochodzi z roku 1443. Mówi ona o już istniejącej osadzie stanowiącej własność księcia oświęcimskiego. W 1457 r. miejscowość ta przeszła na własność króla polskiego i stała się jedną z dziesięciu królewskich na terenie księstwa oświęcimskiego. Autorowi udało się również ustalić personalia niektórych dzierżawców z nadania króla polskiego. Dalej autor stwierdza, że w Brzeszczach w średniowieczu nie mogła istnieć odrębna parafia, a miejscowość wchodziła w skład parafii w Oświęcimiu. Z artykułu dowiedzieć się również można o zakładaniu pierwszych stawów rybnych w II połowie XV w.

W następnym artykule Przemysław Szkaradnik skupia uwagę na przysiółku Brzeszcz o nazwie Budy w okresie średniowiecza i początkach epoki nowożytnej. Autor podaje pierwszą wzmiankę źródłową dotyczącą tej osady (1487 r.). Potwierdzono wtedy istnienie karczmy zwanej budzką oraz potoku o nazwie Bobrek, płynącego w jej pobliżu. W Budach oprócz karczmy istniał staw zwany budzkim założony pod koniec XV w. Niestety źródła nie podają żadnych informacji o ludziach zamieszkujących Budy do XVI w.

Kolejny artykuł tego samego autora demitologizuje lokalną tradycję, która dotyczyła rzekomego przejazdu przez Brzeszcze Jana III Sobieskiego, udającego się ze swoim wojskiem na odsiecz Wiednia. Na pamiątkę tego wydarzenia król Polski miał jakoby posadzić liczne dęby. Z tekstu wynika jasno, że zarówno sam Sobieski, jak też wojska pomocnicze przez Brzeszcze nie przechodziły. Z kolejnych artykułów Przemysława Szkaradnika dowiadujemy się *Jak Habsburgowie stali się właścicielami Brzeszcz* na okres stu lat (1822–1924), a także poznajemy *Historię kolei w Brzeszczach* od 1856 r. do czasów współczesnych.

Artykuł Jadwigi Michalik, oparty na książce ks. S. Szyszki zatytułowanej *Dzieje parafii Brzeszcze*, przedstawia historię kościoła pod wezwaniem św. Urbana w Brzeszczach i jednocześnie parafii. Autorka skupiła uwagę głównie na początkach tej parafii. Czasy współczesne zostały potraktowane marginalnie. W artykule pojawia się duża liczba nazwisk dawnych mieszkańców Brzeszcz, kapłanów i proboszczów parafii brzeszczańskiej oraz dostojników kościelnych zaangażowanych w powołanie nowej jednostki kościelnej.

Renata Patyk w artykule *Brzeszczanie sprzed stu lat* opisuje ich wygląd i cechy charakteru w II połowie XIX w. Przedstawia również wygląd domów (w środku i na zewnątrz) oraz obejść gospodarskich. Przypomina też niezbyt przyjazne stosunki sąsiedzkie pomiędzy brzeszczanami i jawiszowianami.

Władysław Senkowski w artykule o *Dziejach Kółka Rolniczego w Brzeszczach*, opisuje najstarszą organizację samorządową w gminie Brzeszcze. Zarys jej historii obejmuje lata od 1884 (rok założenia) do 1939. Organizacja ta, oprócz działalności typowo rolniczej rozwijała sadownictwo, prowadziła sklep, utrzymywała bibliotekę i czytelną czasopism rolniczych, dbała o wygląd wsi.

Następny artykuł, napisany na podstawie broszury Feliksa Chowańca *110 lat straży pożarnej w Brzeszczach*, poświęcony został historii Straży Pożarnej w tej

miejsowości. Jej początki sięgają 1886 r., kiedy kontrolerów społecznych spełniających nadzór nad stanem domowego sprzętu gaśniczego, nazwano „policją ogniową”. Jednak właściwe początki Straży Pożarnej przypadają na rok 1909 r., kiedy rozpoczęła ona zorganizowaną działalność. Szkic ten przedstawia wydarzenia do 1914 r. Tematykę strażacką, tyle że odnoszącą się do Jawiszowic, prezentuje również Renata Drewniak. Jej artykuł, opracowany na podstawie broszury Barbary Dubiel, przedstawia historię Straży Pożarnej w tej miejscowości od momentu założenia w roku 1922 do 1977.

Jadwiga Michalik w artykule poświęconym kopalni „Brzeszcze” opisuje jej powstanie i rozwój do roku 1918. Kopalnia w początkach swego istnienia była własnością prywatną kilku osób, a pakiet większościowy należał do rodziny Rappaportów. W 1913 r. wszystkie udziały kopalni zostały sprzedane rządowi austriackiemu. W czasie I wojny światowej rozwój kopalni został zahamowany, a ona sama została zmilitaryzowana. Z artykułu można się również dowiedzieć o ilości wydobywanego węgla, o pierwszych górnikach pracujących w kopalni, ich pochodzeniu, warunkach pracy i zamieszkania oraz o pierwszym odnotowanym strajku w 1913 r.

Ostatnie cztery artykuły poświęcone historii Brzeszcz napisane zostały przez Jacka Lachendrę. Pierwszy przedstawia udział brzeszczan w organizowaniu Legionów w 1914 r. Według ustaleń autora odegrali oni istotną rolę w działalności Powiatowego Komitetu Narodowego i, po mieszkańcach Oświęcimia, wnieśli największy wkład w powiecie oświęcimskim w tworzenie i utrzymanie Legionów. Drugi artykuł został poświęcony Towarzystwu Szkoły Ludowej w Brzeszczach. Prezentuje on działalność organizacji od momentu założenia w 1906 r. do 1939. Trzeci artykuł przynosi ciekawą informację o folwarkach w Brzeszczach i Jawiszowicach przekazanych w 1924 r. przez arcyksięcia Karola Stefana Habsburga Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie. Dochody z tych folwarków były przekazywane na utrzymanie PAU. Ostatni artykuł J. Lachendry przedstawia spór toczony w latach trzydziestych XX w. o kopalnię „Brzeszcze”, jedyną wówczas w Polsce państwową kopalnię węgla. Część ówczesnej prasy podważała sens istnienia kopalni. Jej dyrekcja wydała broszurę, w której anonimowy autor starał się rozprawić ze stawianymi zarzutami. Artykuł w umiejętny sposób przedstawia polemikę autora broszury z niechętnymi wobec kopalni „Brzeszcze” opiniami.

Wojciech Janusz artykułem *Początki Jawiszowic* wprowadza czytelnika w historię kolejnej miejscowości gminy – Jawiszowic. Autor stwierdza, że jej nazwa pochodzi od imienia Jawisz. Podaje również datę najstarszej źródłowej wzmianki (1326 r.) Dalej, zastanawiając się nad początkami tej miejscowości oraz parafii, dochodzi do wniosku, iż w Jawiszowicach parafia mogła być erygowana po 1285 r. a przed 1326. Sama wieś Jawiszowice mogła już istnieć w XIII w., wcześniej aniżeli parafia. Tematykę tę kontynuuje w następnym artykule pt. *Początki parafii jawiszowickiej*. Ciekawostką artykułu jest przedstawienie metod ściągania z parafii świętopietrza. W kolejnym artykule *Okruchy z najstarszych dziejów Jawiszowic* ten sam autor prezentuje historię miejscowości w późnym średniowieczu oraz we wczesnej epoce nowożytnej. Artykuł przynosi również informacje na temat XIV-wiecznej rzeźby zwanej Pietą jawiszowicką. Kolejny tekst Wojciecha Janusza dotyczy genezy kapliczki w Jawiszowicach w tzw. Kółku. Ostatni artykuł w *Szkicach* autor poświęcił opisowi pieczęci wsi Jawiszowice używanej w XIX w.

Józef Stolarczyk w artykule *Zapis dziejowy kościoła parafialnego w Jawiszowicach*, opracowanego na podstawie monografii ks. S. Dadaka *300 lat kościoła*

św. Marcina w Jawiszowicach, opisuje historię parafii jawiszowickiej i kościoła od XIV w. do czasów współczesnych.

Kolejny artykuł Przemysława Szkaradnika pt. *Jawiszowicki pitawał XVIII wieku* ze względu na temat całkowicie różni się od pozostałych. Autor przedstawia w nim historię grupy przestępczej (większość jej członków pochodziła z Jawiszowic), która dopuszczała się napadów, gwałtów i rabunków na okolicznej ludności. Opisuje także okoliczności schwywania herszta bandy i niektórych jej członków oraz proces sądowy zakończony wydaniem wyroku śmierci.

Grażyna Stolarczyk w obszernym artykule przedstawia historię szkolnictwa w Jawiszowicach od 1846 r. do czasów współczesnych. Najwięcej miejsca autorka poświęciła szkole jawiszowickiej po roku 1945. Artykuł przynosi szereg nazwisk nauczycieli, dyrektorów kierujących placówką oraz rodziców uczniów zaangażowanych w różnorodne prace na rzecz szkoły.

Dwa artykuły Przemysława Szkaradnika *Zapomniana wieś – średniowieczne dzieje Przecieszyna* oraz *Nieznane źródło do dziejów Przecieszyna i Skidzinia oraz jego znaczenie* przynoszą informacje na temat Przecieszyna, Skidzinia oraz Brzeszcz. W pierwszym autor podaje datę pojawienia się po raz pierwszy w źródłach nazwy wsi (1445 r.), oraz jej właścicieli (Gotard z Przecieszyna, Michał i Marek Skidzińscy). W późniejszym chronologicznie artykule następuje korekta, potwierdzona źródłowo, pierwszej wzmianki o Przecieszynie (4 lutego 1438 r.). W znalezionym przez autora nowym źródle, pojawia się po raz pierwszy również nazwa Skidzinia, która jest datowana analogicznie jak Przecieszyn. Źródło podaje również właściciela Skidzinia, niejakiego Stanka. Z pierwszego artykułu można również dowiedzieć się, iż Przecieszyn podlegał przez bardzo długi czas parafii w Oświęcimiu. Jego mieszkańcy trudnili się głównie hodowlą i rolnictwem i musieli płacić dziesięcinę na rzecz biskupstwa krakowskiego. Oprócz tego dochody ze wsi czerpał także prepozyt oświęcimski. Ciekawostką artykułu jest podanie imienia studiującego w Akademii Krakowskiej studenta z Przecieszyna, niejakiego Piotra, syna Jana. Drugi artykuł informuje o istnieniu gospodarki stawowej na terenie obecnej gminy Brzeszcze, która w następnych latach została rozwinięta na szeroką skalę dzięki inicjatywie i zasobom finansowym króla polskiego Kazimierza Jagiellończyka.

Rozszerzeniem informacji na temat Skidzinia jest artykuł Heleny Fajfer pt. *Zarys dziejów Skidzinia*. Autorka przedstawiła właścicieli oraz zarządców tej miejscowości od XVII do XIX w., zajęcia ludności (rolnictwo, hodowla), powinności wobec dworu. Scharakteryzowała również szkolnictwo w Skidzinie od XIX do początku XXI w.

Dwa artykuły zostały poświęcone Wilczkowicom. Pierwszy, Doroty Sękowskiej, zatytułowany *Wilczkowice – historia i legenda* przynosi kilka informacji dotyczących nazwy wsi (według legendy – od wilków) oraz jej historii z XIX i XX w. Drugi, Przemysława Szkaradnika, pt. *Nie twórzmy nowej historii*, zawiera hipotezę – nie potwierdzoną źródłowo – że nazwa wsi pochodzi od zasadzcy, niejakiego Wilka oraz dowodzi istnienia Wilczkowic w XV w.

Ostatnie artykuły poświęcone zostały wsi Zasole. Trzy z nich napisał Bolesław Zając. W pierwszym opisał *Historię szkoły podstawowej w Zasolu* od momentu jej powstania (1900 r.), skupiając uwagę na funkcjonowaniu szkoły w I połowie XX w. Drugi artykuł *Soła dawniej i dziś* opowiada o zmaganiach mieszkańców z rzeką Sołą w XX w. Trzeci – *Młynówka, młyny i jak to z chlebem bywało* opisuje funkcjonowanie młynów na

potoku Młynówka, m.in. w Zasolu. Autor również opisuje produkcję chleba w domach chłopskich. Ostatni artykuł Przemysława Szkaradnika *Jeszcze raz o Młynówce – kilka słów o genezie gminnego potoku* został poświęcony średniowiecznym dziejom ważnego dla gospodarki stawowej potoku o nazwie Młynówka (w źródłach potok ten nosił nazwę Bobrek).

W zakończeniu omówienia *Szkiców z przeszłości Brzeszcz Jawiszowic, Przecieszyna, Skidzinia, Wilczkowic i Zasola* warto zwrócić uwagę na kilka kwestii. Publikacja ta w popularny sposób prezentuje wybrane zagadnienia z historii poszczególnych miejscowości i wnosi wiele istotnych ustaleń, zwłaszcza dla ich dziejów średniowiecznych. Chociaż nie jest to monografia naukowa, to jednak może stanowić pierwszy krok do jej opracowania. Na razie może być wykorzystywana jako materiał pomocniczy na lekcjach języka polskiego, historii, wiedzy o społeczeństwie i w ramach ścieżki edukacyjnej – dziedzictwo kulturowe w regionie. Na koniec można wyrazić żal, że w tej publikacji nie znalazły się artykuły dotyczące wojny i okupacji. A przecież mieszkańcy tych miejscowości z niezwykłym oddaniem nieśli pomoc więźniom obozu koncentracyjnego Auschwitz-Birkenau. Nie jest to jednak wina redaktorów, a efekt braku oryginalnych tekstów o tej tematyce na łamach „Odgłosów Brzeszcz”. Pozostaje więc mieć nadzieję, że pojawią się one w następnym wydaniu *Szkiców*, zawierającym artykuły wybrane z kolejnych numerów „Odgłosów” (za lata 2003–2012).

Sylwester Dziki

**Ważna książka dla badaczy
małopolskiego regionu**

Jacek Lachendro,
*Prasa województwa krakowskiego
w latach 1918–1939,*
Kraków 2006, 512 s.

W recenzji wydawniczej o książce Jacka Lachendry prof. Jerzy Jarowiecki napisał:

Autor podjął się ambitnego zadania napisania dziejów prasy lokalnej rozległego przed 1939 r. województwa krakowskiego obejmujących lata 1918–1939. [...] Znajomość zawartości prasy, wielu materiałów archiwalnych i piśmiennictwa naukowego pozwoliły autorowi na osadzenie prasy w realiach epoki, uwzględnienie przy powstawaniu prasy lokalnej wielu uwarunkowań [...] Pracę cechuje wyraźna troska o stronę stylistyczno-językową.

Z opinią tą zgadzam się całkowicie. Podkreślić trzeba dużą troskę autora o zgrupowanie tzw. literatury przedmiotu o czym świadczą liczne, rozbudowane przypisy.

Książka składa się z 8 rozdziałów o zróżnicowanej objętości.

1. *Warunki rozwoju prasy*
2. *Ogólna charakterystyka prasy*
3. *Prasa polityczna, społeczno-polityczna, ogólnoinformacyjna i prasa związków zawodowych* (pisma obozu narodowego, chrześcijańskiej demokracji, Narodowej Partii Robotniczej, ludowe, PPS, skrajnej lewicy, prasa sanacyjna, ogólnoinformacyjna i związków zawodowych)